

• سرمقاله

بسم الله الرحمن الرحيم

۱. ارزش و جایگاه معرفت در سپهر اندیشه و سبک زندگی دینی امری بدیهی است. گرچه در دهه‌ها و سده‌های اخیر با ورود امواج پوزیتیویستی و عمل‌گرایی، این آموزه مهم دینی تحت الشعاع قرار گرفته، ولی با نظری بدور از چنان التقاط‌هایی، اولویت معرفت قلبی بر عمل بیرونی، یا به تعبیر دیگر، اولویت عمل جوانحی بر جوارحی، پیامی مهم در نصوص وحیانی است. محدثانی همچون شیخ صدوق و علامه مجلسی نخستین باب از مباحث توحیدی خود را به معرفت خدا اختصاص داده‌اند. (کتاب التوحید صدوق، باب ۱؛ بحار الانوار، ج ۳، باب ۱). نیز فقیه و محدث جلیل جناب شیخ مفید در باره برتری نماز بر دیگر اعمال عبادی می‌نویسد: «و الصلاة عماد الدین بعد المعرفة بالله و رسوله و الأئمة الراشدين عليهم السلام» (المُقتنعة، ص ۳۴). این گونه بیانها فشرده دهها نص روشن و مبتنی بر فهم دقیق و خالص دینی است.

۲. در مقایسه میان معرفت و مناسک دینی (اعم از واجبات و مستحبات) باید همواره مراقب باشیم که مبادا به دام چاله افراط و تفریط بیافتیم؛ افراط در عمل قلبی و تفریط در عمل قالبی. درختی میوه می‌دهد که شاخه و ریشه اش هر دو، سالم و بارور و بی آفت و آسیب باشند. نه ریشه به تنهایی میوه می‌دهد و نه باروری شاخه بدون ریشه سالم استمرار می‌یابد. پیوند ناگسستنی میان ایمان و عمل صالح که دهها بار در آیات قرآن تکرار شده، نماد این پیوند استوار است. همین گونه است پیوند میان محبت اهل بیت با اطاعت و تبعیت از آن گرامیان که در احادیث فراوان بر آن تأکید شده و به صراحت به ما گفته‌اند که

این دو بایسته را باید مانند دوروی یک سکه یا به سان تار و پود یک فرش دانست.

۳. زیارت معصومان علیهم‌السلام یکی از مهمترین و ضروری‌ترین مناسک است که تجمیع چندین عنوان از اوامر الهی را نشان می‌دهد. ایثار مالی، تحمل مشکلات جانی، هجرت و قبول رنج سفر، رعایت و تمرین آداب معاشرت با برادران و خواهران مؤمن، عبادت خداوند از طریق توسل به اولیای الهی و مانند آنها، بخشی از این اوامر است. بدین روی، اگرچه رسماً در شمار واجبات نباشد، ولی عملاً راه زائر را برای ورود در عرصه بهسازی سبک زندگی فردی و اجتماعی هموار می‌سازد. چنین عبادت بزرگی به پشتوانه معرفتی ژرف و استوار نیاز دارد تا خالص از هرگونه آسیب و بدور از هر آفتی، تحقق این دعا را در زندگی زائر رقم زند که: «اللهم اجعل محیای محیا محمد و آل محمد، و مماتی ممات محمد و آل محمد».

۴. در بسیاری از روایاتی که ثواب زیارت معصومان را بیان می‌دارد، با این ترجیح بند روبرو می‌شویم: «فمن زاره عارفاً بحقه». بدیهی است که معرفت معصومان، نهایت ندارد. یعنی همان‌گونه که مقامات آن بزرگواران در فضای عبودیت، پیوسته روی به ترفیع و ارتقاء دارد، درجات معرفت آن گرامیان نیز همواره در تزايد است. آیه شریفه «وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى» (محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم: ۱۷) نشان می‌دهد که قبول هر درجه‌ای از معرفت، راه انسان را بر ورود به درجه‌ای بالاتر در فضای معرفت هموار می‌کند. از سوی دیگر سقوط در این فضای معنوی می‌تواند کیفر کفران نعمت هر یک از این درجات باشد، چنانکه در قرآن فرمود: «لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ» (ابراهیم: ۷) و حضرت جواد الأئمة صلوات الله علیه فرمود: «نعمه لا تُشكر كسيئة لا تُغفر» (نزهة الناظر و تنبيه الخاطر، ص ۱۳۷).

۵. آثار تربیتی این دیدگاه بر اهل نظر پوشیده نیست. مراقبت دائمی از دستاوردهای معرفت، بارزترین اثر آن است، چنانکه از بیانه‌های پیشگفته بر می‌آید. خوف و رجای دائم در آستان عبودیت تا واپسین لحظات حیات، دستاوردی مهم است که خود، رکن رکن تحقق آموزه کلیدی توحید در زندگی انسان محسوب می‌شود. بدین روی، بجاست که این پیوند استوار، یعنی پیوند میان معرفت قلبی و عمل قلبی (به ویژه در باب مناسک زیارت

که مردم ما بیش از دیگر عبادات با آن آشنایند) همواره تبیین و ترویج و آسیب شناسی شود، بدان امید که راهکارهایی نوآورانه در عین اصالت برای رفع آن آسیبها به کار گیریم و بیش از پیش، شاهد ثمرات این شجره طیبه باشیم. تبیین و ترویج این گونه حقایق، در شمار مهمترین وظایف حدیث پژوهان است که نباید از آن غفلت کرد، بلکه به برنامه ریزی‌های جدی و روزآمد نیاز دارد.

۶. در این قلم انداز، به مناسبت گسترش فرهنگ زیارت اربعین در سالهای اخیر، نظری بر متن زیارتنامه حضرت سیدالشهدا علیه السلام در روز اربعین می‌افکنیم. از یاد نبریم که در مسیر پیوند استوار میان مناسک زیارت و ریشه معرفت اصیل، باید به متون زیارتنامه‌ها، به عنوان درسنامه‌هایی زنده و پویا و کاربردی توجه ویژه داشته باشیم؛ در حالی که - با وجود تلاشهای ارزنده در این مسیر - هنوز گامهای بایسته زیادی در این راه باقی مانده است. متون زیارتنامه‌ها، منشور زندگی کمال مطلوب اهل بیتی اند که امامان معصوم علیهم السلام برای طلایی‌ترین لحظات ارتباط زائر و مزور، به دوستاناران خاندان نور هدیه کرده‌اند. لذا مرور هماره این منشورها، به ویژه از سوی دین پژوهان، و گستراندن این فرهنگ نورانی را باید ضرورتی جدی در فرهنگ دینی خود بدانیم.

۷. پیشتر اشاره شد که رعایت توازن میان پشتوانه معرفت با شعائر و مناسک، بایسته‌ای جدی و اساسی است. اکنون برای تأکید بر این امر مهم و به عنوان گامی کوتاه در این راه، با مروری بر زیارتنامه اربعین، درسهای معرفت را از این سند آسمانی مرور می‌کنیم. توجه کنیم که این سند در عین اختصار، از اعتبار سندی ویژه برخوردار است، چنانکه شیخ الطائفه ابوجعفر طوسی آن را در دو کتاب خود (تهذیب الاحکام ج ۶ ص ۱۱۳ و ۱۱۴، مصباح المتهجد ج ۲ ص ۷۸۸ تا ۷۹۰) از امام صادق علیه السلام روایت کرده است. در فرصتی کوتاه با بضاعت مزجات نگارنده این سطور، ده محور از آموزه‌های زیارت اربعین به نظر آمد. این ده مورد (بر اساس نقل شیخ طوسی در منابع یادشده) در پی می‌آید. برای رعایت اختصار در این نوشتار، ذیل هر عنوان تنها برخی از مستندات مربوط به آن یاد می‌شود. مستندات دیگر و تفصیل مطلب ذیل هر کدام از این جملات نورانی به فرصتی دیگر موکول است.

۸. ده عنوان یادشده چنین است:

یکم. تبیین تحریف‌های رسانه‌ای اموی (وَلِيِّ اللَّهِ وَ حَبِيبِهِ، خَلِيلِ اللَّهِ وَ نَجِيبِهِ، صَفِيِّ اللَّهِ وَ ابْنِ صَفِيِّهِ)

دوم. شناخت شاخص‌های دشمنان (مَنْ غَرَّبَهُ الدُّنْيَا وَ بَاعَ حَظَّهُ بِالْأَزْدَلِ الْأَذْنَى وَ شَرَى آخِرَتَهُ بِالثَّمَنِ الْأَوْكَسِ وَ تَعَطَّرَسَ وَ تَرَدَّى فِي هَوَاهُ وَ أَسْحَطَكَ وَ أَسْحَطَ نَبِيَّكَ وَ أَطَاعَ مِنْ عِبَادِكَ أَهْلَ الشَّقَاقِ وَ التَّفَاقِ وَ حَمَلَةَ الْأَوْزَارِ الْمُسْتَوْجِبِينَ لِلنَّارِ)

سوم. تبیین مقامات اهل بیت (أَكْرَمْتَهُ بِالشَّهَادَةِ وَ حَبَوْتَهُ بِالسَّعَادَةِ وَ اجْتَبَيْتَهُ بِطِيبِ الْوِلَادَةِ وَ جَعَلْتَهُ سَيِّدًا مِنَ السَّادَةِ وَ قَائِدًا مِنَ الْقَادَةِ وَ ذَائِدًا مِنَ الذَّادَةِ وَ أَعْطَيْتَهُ مَوَارِيثَ الْأَنْبِيَاءِ وَ جَعَلْتَهُ حُجَّةً عَلَى خَلْقِكَ مِنَ الْأَوْصِيَاءِ؛ كُنْتُ نُورًا فِي الْأَصْلَابِ الشَّامِخَةِ وَ الْأَرْحَامِ الظَّاهِرَةِ لَمْ تُنَجِّسْكَ الْجَاهِلِيَّةُ بِأَنْجَاسِهَا وَ لَمْ تُلْبِسْكَ الْمُدْلِهَمَاتُ مِنْ ثِيَابِهَا)

چهارم. تداوم خط امامت پس از سیدالشهدا علیه السلام (أَشْهَدُ أَنَّ الْأَيِّمَةَ مِنْ وُلْدِكَ كَلِمَةُ التَّقْوَى وَ أَعْلَامُ الْهُدَى وَ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَى وَ الْحُجَّةُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا)

پنجم. تولی و تبری به عنوان وظایف مهم شیعه (فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَامَعَ عَدُوُّكُمْ؛ فَلَعَنَ اللَّهُ مَنْ قَتَلَكَ وَ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ ظَلَمَكَ وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً سَمِعَتْ بِذَلِكَ فَرَضِيَتْ بِهِ؛ اللَّهُمَّ فَالْعَنُهُمْ لَعْنًا وَبِيَلًا وَ عَدِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا)

ششم. شیوه تربیتی سیدالشهدا علیه السلام (فَاعْذِرْ فِي الدُّعَاءِ وَ مَنَعَ التُّصْحَ)

هفتم. تسلیم در برابر ائمه و نصرت آن گرامیان، وظیفه مهم شیعه (قَلْبِي لِقَلْبِكُمْ سَلْمٌ وَ أَمْرِي لِأَمْرِكُمْ مُتَّبِعٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ)

هشتم. پیوند همیشگی زائر با مزور (اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي وَلِيُّ لِمَنْ وَالَاهُ وَ عَدُوٌّ لِمَنْ عَادَاهُ)

نهم. آموزه رجعت (أَشْهَدُ أَنِّي بِكُمْ مُؤْمِنٌ وَ بِإِيَابِكُمْ)

دهم. رهایی امت از جهالت و ضلالت، هدف اصلی حرکت سیدالشهداء علیهم السلام. (بَدَّلَ مُهْجَتَهُ فِيكَ لِيَسْتَنْقِذَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ حَيْرَةِ الضَّلَالَةِ)

۹. در این یادداشت کوتاه، در باره دهمین محور موضوعی اندکی توضیح بیان می‌شود.

در باره مصداق جهالت و ضلالت سخنانی گفته شده است. اما بر اساس قرائن مختلف، مهمترین مصداق، معنایی از این دو کلمه است که با آموزه معرفت حجت حیّ خداوند در هر روزگار پیوند می‌یابد.

جهالت، به معنی ضدیت با عقل (که فراتر از معنای «فقدان علم» است)، رویارویی با خط روشن عبادت الهی است، چنانکه امام صادق علیه السلام در باره معنای عقل فرمود: «ما عبُد به الرحمن و اکتسب به الجنان» (الکافی، ج ۱ ص ۱۱). عبودیت تنها از راه روشن توجه به حجت حیّ خدا در روزگار می‌گذرد. حدیث متواتر رسول خدا صلی الله علیه و آله بر این حقیقت گواه است که فرمود: «من مات و لم يعرف امام زمانه مات میتة جاهلیة». امام عسکری علیه السلام در بیانی استوار این حدیث را به روشنی روز می‌داند. (کفایة الأثر، ص ۲۹۶).

ضلالت نیز روی گرداندن از معرفت حجت حیّ الهی در هر زمان است، چنانکه دعای بسیار معتبر بر آن گواه است: «اللهم عَزِّفْنِي حِجَّتِكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تَعْرِفْنِي حِجَّتِكَ ضَلَلْتُ عَن دِينِي» (این دعا از امام صادق علیه السلام در کتاب کافی ج ۱ ص ۳۳۷ و به روایت از امام مهدی علیه السلام در کمال الدین ج ۲ ص ۵۱۲ آمده است).

نیازی به تذکر نیست که «معرفت» واژه‌ای است هم خانواده با «اعتراف»، یعنی علمی است آمیخته با عمل و همواره همراه با ایمانی قلبی و باوری ژرف که از درون جان برخیزد؛ نه اینکه دانشی بدون بار مسئولیت یا به بیان دیگر، دانستنی‌ای خنثی باشد.

۱۰. بدین روی هدف اصلی حرکت سیدالشهدا علیه السلام رهایی مردم است از غفلت نسبت به معرفت امام زمانشان. بیان این هدف در زیارتنامه معتبر اربعین از زبان امام صادق علیه السلام، از سویی نگرش تاریخی ما را نسبت به رویداد دیروز (واقعه عاشورا) تصحیح می‌کند؛ و از سوی دیگر وظیفه ما را در این زمان و هر زمان نشان می‌دهد که باید برای معرفت و نصرت امام زمانمان گام برداریم و همواره آمادگی خود را در این مسیر روشن نگاه داریم. در جمله‌ای دیگر از زیارت اربعین، به این حقیقت روشن‌تر از روز گواهی می‌دهیم، آنجا که می‌گوییم: «قَلْبِي لِقَلْبِكُمْ سَلْمٌ وَأَمْرِي لِأَمْرِكُمْ مُتَّبِعٌ وَنُصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ لَكُمْ».

این اذن الهی همان است که امام عصر عجل الله تعالی فرجه خود در مقام دعا از

خداایش درخواست می‌کند و عرضه می‌دارد: «اللهم أنجز لی ما وعدتني» (من لایحضره الفقیه، ج ۲ ص ۵۲۰)

از خداوند حکیم می‌خواهیم که دعای امامان را برای ظهورش و دعای ما را برای افزونی معرفت آن گرامی در درونمان و تسلیم کامل در برابر حضرتش و آمادگی همیشگی برای نصرت آن عزیز مستجاب بفرماید. آمین یا رب العالمین.